

АНАЛІЗ І ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ РОЗВИТКУ ГАЗОРОЗПОДІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

ГАЛЮК Л. І.

здобувач

Івано-Франківськ

У сучасних ринкових умовах господарювання газорозподільне підприємство (ГРП) відіграє в господарському житті країни роль суб'єкта ринку (економічного агента території), соціо-еколого-економічних відносин, у тому числі відносин власності, і носія особливих економічних інтересів, а також є підсистемою регіональної і національної економіки. ГРП виступає суб'єктом ринку, який припускає існування двох сегментів: регульованого і нерегульованого. Регульований сегмент ринку газу – це та частина ринку, в якій держава застосовує форми прямого регулювання, передбачені законодавством, а саме: встановлення цін (тарифів), доведення балансових завдань по поставках газу споживачам, тощо. Нерегульований сегмент – це та частина ринку, на якій відносини його учасників визначаються угодами по обсягах поставок газу для його реалізації за договірними цінами, які сформовані на основі попиту та пропозицій, тощо.

На основі вивчення й аналізу літературних джерел [1, 2, 3, 4] встановлено, що кількість чинників забезпечення стійкості розвитку ГРП є достатньо значним, вони мають різноманітний характер через особливості національних економік, галузевої, регіональної й функціональної специфік. Провідні західні фірми мають свої «бібліотеки» стратегій, що підвищують стійкість їх розвитку. Серед найбільш поширених (рис. 1) такі:

- ✦ *стратегія ліквідації* означає припинення існування організації шляхом її продажу, банкрутства або самоліквідації;
- ✦ *стратегія «збору врожаю»* застосовується у випадку, якщо безперспективну організацію неможливо вигідно продати, а метою є максимізація фінансових результатів у короткостроковому періоді перед виходом з бізнесу;

- ✦ *стратегія «відсікання»* – довгострокова зміна границь ведення бізнесу шляхом продажу або закриття безперспективних і збиткових підрозділів або видів діяльності;
- ✦ *стратегія скорочення витрат* означає короткострокові заходи для скорочення витрат шляхом економії ресурсів, скорочення персоналу, продажу або здачі в оренду невикористаних активів, реструктуризація боргів, тощо.

М. Портер запропонував стратегії, які застосовуються в ситуації, коли криза комерційної організації викликана спадом у галузі виробництва, а саме: стратегію «лідерства», стратегію «ринкової ніші», стратегію «збору врожаю» і стратегію виходу з бізнесу [5].

У період спаду у галузі виробництва зростає кількість фірм, що використовують стратегію інтеграції.

Крім цього, у практиці досить часто розглядають стратегії з відомої матриці «ринки / товари» І. Ансоффа: стратегія посилення позиції на ринку, стратегія розвитку ринку, стратегія розвитку товару й стратегія диверсифікації [6].

Більшість із перерахованих вище типових стратегій, за винятком стратегії «ринкової ніші», лідерства в мінімізації витрат і лідерства в диференціації товару, відносяться до так званих базисних, які підрозділяються на три групи: стратегії скорочення, зростання або їх комбінації.

Стратегія зростання є актуальною, коли її використання здатне збільшити обсяги продажів організації. В умовах кризи застосування еталонних стратегій зростання часто має на меті не збільшення обсягу продажів комерційної організації, а припинення його розвитку.

Багато авторів вважають, що в кризових ситуаціях (втрата стійкості) необхідно застосовувати не окремі, а комбіновані стратегії, які припускають одночасну або послідовну реалізацію декількох з вищевказаних стратегій.

У літературі найчастіше описуються фінансові, маркетингові і функціональні стратегії [7, 8, 9, 10, 11, 12, 13].

До функціональних можна віднести стратегії реструктуризації внутрішньо фірмового менеджменту.

Запропонована класифікація (див. рис. 1) стратегій є універсальною і широко застосовується в багатьох країнах світу.

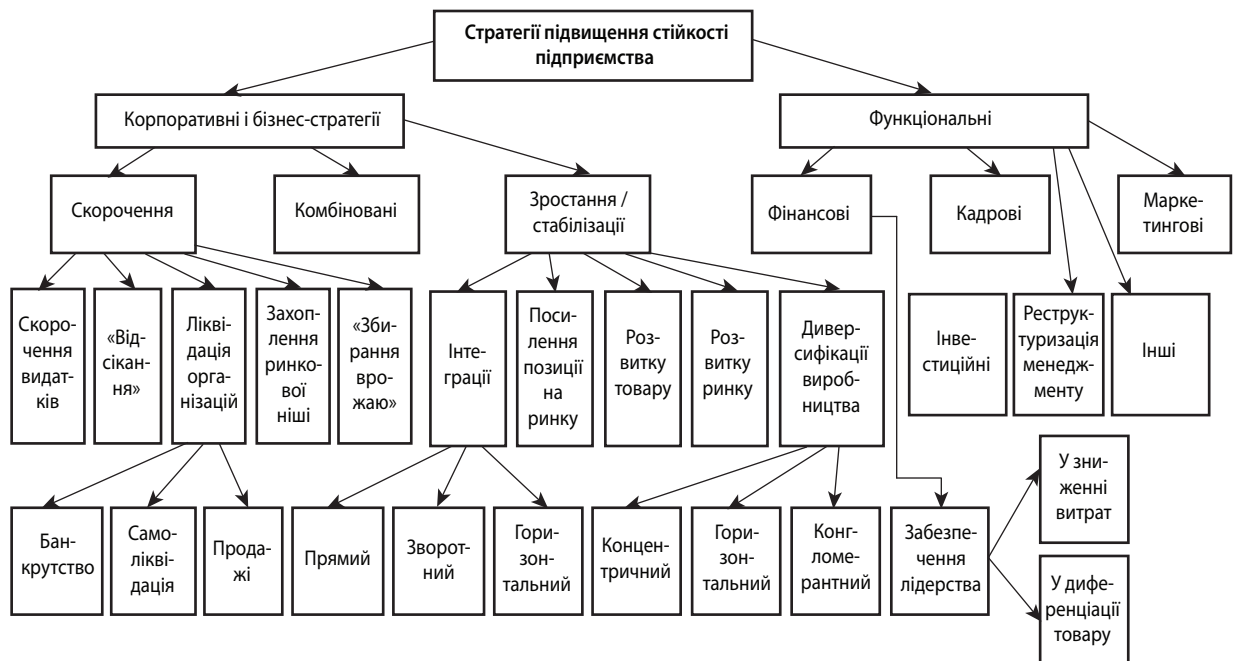

Рис. 1. Типові стратегії підвищення стійкості функціонування підприємства

На нашу думку, пріоритетними напрямками підвищення стійкості вітчизняних газорозподільних підприємств є:

- ✦ зниження витрат виробництва;
- ✦ збільшення інвестицій;
- ✦ підвищення надійності, у тому числі й за рахунок:
 - реконструкції й відновлення газорозподільних систем;
 - диверсифікованості;
 - прогнозування, програмування й планування;
 - конкурентоспроможності;
 - інтеграції й дезінтеграції.

Розглянемо більш детальний зміст кожного із чинників.

Витрати. Витрати і знаходження способів їх зниження є необхідною умовою сталого розвитку ГРП.

Виходячи з основних видів діяльності газорозподільних підприємств, їм властиві витрати виробництва, пов'язані із:

- ✦ обслуговуванням газопроводів та споруд на них;
- ✦ обліком природного газу;
- ✦ виконанням будівельно-монтажних робіт, пов'язаних із газифікацією житлових будинків, підприємств, організацій з виконанням пусконаладжувальних робіт;
- ✦ реалізацією зрідженого газу (заправкою автотранспорту моторним паливом тощо);
- ✦ проектною діяльністю (видача технічних умов, виготовлення проектною документації, внесення змін до проектів);
- ✦ технічним обслуговуванням та ремонтом газового обладнання за договорами, ремонтом побутових та промислових лічильників.

У господарській практиці для визначення витрат усіх видів діяльності використовується категорія «собівартість». Відповідно до виконаних робіт, на ГРП визначається собівартість: транспортування та постачання

природного газу, реалізації зрідженого газу; іншої діяльності.

До складу експлуатаційних витрат входять: матеріальні витрати, витрати з оплати праці, відрахування на соціальні потреби, амортизація основних фондів, інші витрати. Структура собівартості реалізації зрідженого газу складається з витрат на оплату отриманого газу, транспортні витрати по доставці газу та експлуатаційні витрати на його реалізацію через мережу газонаповнювальних пунктів.

Для газорозподільних підприємств притаманний високий рівень постійних витрат, оскільки обсяги виконуваних робіт для забезпечення безперебійного та безаварійного газопостачання не залежать від обсягів транспортування і постачання природного газу. Умовно-постійними для транспортування природного газу залишаються матеріальні витрати (окрім витрат, пов'язаних з оплатою вартості природного газу на виробничо-технологічні витрати та нормовані), витрати на оплату праці адміністративно-управлінських і інших працівників, що мають фіксовану заробітну плату, а також загальногосподарські й загальногосподарські витрати; для постачання природного газу умовно-постійними є всі витрати, пов'язані із виконанням даної функції; для реалізації зрідженого газу та іншої діяльності постійними витратами є витрати на оплату праці адміністративно-управлінських і інших працівників, що мають фіксовану заробітну плату, а також загальногосподарські й загальногосподарські витрати. Отже, питома вага витрат є постійними, оскільки у структурі діяльності ГРП саме транспортування і постачання природного газу споживачам є основними статтями отримання доходу.

Існуючий нерозривний зв'язок між прибутком і сукупними витратами обумовлює необхідність зниження витрат з метою його підвищення. Кінцевий результат по ГРП у цілому залежить від результатів діяльності за окремими видами. Так, витрати з реалізації зрідженого газу,

як правило, перевищують затверджену відпускну ціну (тариф). Більше того, зріджений газ здебільшого надходить населенню, та й окремим підприємствам, за пільговими тарифами. Виникаючі звідси збитки від реалізації зрідженого газу порушують фінансову стійкість системи.

Таким чином, підвищення стійкості ГРП за допомогою впливу такого чинника, як витрати, має специфічний аспект.

З одного боку, знаючи, що систематичне зниження витрат приводить до підвищення прибутковості, даний напрямок має розглядатися як необхідна умова. Це однаковою мірою відноситься як до постійних і явних витрат, так і до змінних, неявних і трансакційних. З іншого боку, в умовах недосконалої політики ціноутворення в газовій промисловості в цілому і на ГРП зокрема, найважливішим напрямком підвищення прибутковості, як категорії, прямо пов'язаної з витратами, є державне регулювання даного процесу.

При цьому політика цін повинна здійснюватися виходячи з таких основних принципів: установка цін (тарифів) з урахуванням відшкодування обґрунтованих витрат, обґрунтованої норми прибутку на капітал, що забезпечує розвиток виробництва, і фіксування інших необхідних витрат; відмова від регулювання кінцевих цін на газ і перехід до регулювання тарифів на послуги із транспортування газу; припинення перехресного субсидювання окремих категорій споживачів газу.

Інвестиції. Необхідність урахування інвестицій як чинника сталого розвитку ГРП пояснюється необхідністю активізації інвестиційної діяльності в газовій галузі в цілому, обумовленою її високою капіталомісткістю, інвестиційною інертністю (у силу високого ступеня монополізації) і станом основних фондів.

Щодо *об'єкта дослідження*, інвестиції підрозділяються на портфельні й прямі (реальні) інвестиції в основний і обіговий капітал. Реальні інвестиції можна розділити на внутрішні й зовнішні.

За *характером використання* інвестиції характеризуються як первинні, інвестиції на розширення, реінвестиції, інвестиції на заміну, інвестиції на раціоналізацію, інвестиції на зміну програми випуску продукції, інвестиції на диверсифікованість, інвестиції на забезпечення виживання підприємства в перспективі, бруто-інвестиції, ризикові інвестиції, або венчурний капітал

За *фактором часу* інвестиції поділяються на короткострокові й довгострокові, за *формою власності* – на приватні і державні вкладення.

Щодо *рівня власників* інвестиції характеризують як державні інвестиції підприємства, інвестиції на рівні інвестиційного проекту.

Джерела фінансування інвестиційної діяльності для ГРП можуть бути визначені як: власні фінансові ресурси й внутрішньогосподарські резерви; позикові фінансові кошти; притягнуті фінансові кошти; інвестиційні асигнування з держбюджету, місцевого бюджету на цільові програми і заходи. Основними формами інвестування ГРП є: акціонерна, державна й кредитна. Інвестиційна діяльність ГРП і реальні результати залежать, у першу чергу, від форм і джерел інвестування.

При акціонерній формі господарюючі суб'єкти системи та її координуючий центр можуть самостійно проявляти ініціативу з емісії акцій і проводити її відповідно до встановленого порядку процедури. Державне інвестування відбувається відповідно до основних напрямків соціально-економічного розвитку країни, у тому числі газової промисловості та її складової ГРП, з метою структурної перебудови й розвитку галузі.

Інвестиційну привабливість ГРП становлять: масштаб (частка на ринку газорозподілу); рентабельність виробництва (послуг газопостачання й іншої діяльності); структура виробленої продукції (послуг); фінансова стійкість; співвідношення дебіторської й кредиторської заборгованостей. Інвестиційна привабливість є умовою одержання інвестицій, визначає необхідність керування інвестиційною діяльністю системи, яка включає, у тому числі, вироблення інвестиційної стратегії.

Під інвестиційною стратегією ГРП слід розуміти процес формування системи довгострокових цілей інвестиційної діяльності й вибір найбільш ефективних шляхів їх досягнення на базі прогнозування інвестиційного клімату, кон'юнктури інвестиційного ринку як у цілому в галузі, так і на ГРП. До них можуть бути віднесені: участь у державних програмах розвитку газифікації; оптимізація механізму використання регульованих цільових інвестиційних надбавок у тарифах на газ призначених для розвитку газорозподільних мереж, удосконалення механізму регулювання інвестиційних програм.

Оцінка ефективності інвестицій ГРП на даний момент контролюється НКРЕ України відповідно до Порядку формування, розгляду, схвалення та виконання інвестиційних програм газопостачальних, газорозподільних та газотранспортних підприємств.

Диверсифікація. Одним із шляхів, який сприяє збереженню конкурентного рівня газової сфери України, є реструктуризація й перезброєння галузі в цілому, тобто розширення господарської діяльності на відповідній території за рахунок нових сфер діяльності: впровадження нових технологій, форм обслуговування по одержанню і розподілу газу господарюючим суб'єктам і населенню.

Основними видами діяльності системи є: забезпечення всіх категорій споживачів скрапленим газом, постачання природного газу за регульованим тарифом населенню, бюджетним та іншим організаціям, транспортування природного газу, ремонт та обслуговування газових мереж, споруд на них і побутових газових приладів, проектні та будівельні роботи, встановлення та ремонт газових лічильників тощо.

Крім цього, до напрямків виробничої диверсифікованості ГРП можуть бути віднесені:

- ✦ будівництво мереж газопроводів з використанням нових видів устаткування на територіях, не охоплених газифікацією;
- ✦ будівництво компресорних станцій і інших об'єктів нових модифікацій по доставці зрідженого газу новим споживачам як на освоєних, так і на нових територіях;
- ✦ розробка прогресивних видів послуг з обслуговування газового устаткування;

- ✦ впровадження нових видів технічного контролю над споруджуваними об'єктами газопостачання (мережного й зрідженого газу).

Найбільшою мірою для ГРП властиві портфельна і маркетингова диверсифікованості. До *портфельних напрямків* диверсифікації можуть бути віднесені: покупка акцій, цінних паперів територіальних об'єктів, що не входять до складу системи, але перебувають у межах мезорівня; покупка акцій, цінних паперів інших галузевих і територіальних суб'єктів господарювання; розробка пропозицій і координація заходів щодо ціноутворення (тарифи й дотації) відносно ГРП.

Маркетингова диверсифікація передбачає більше охоплення ринку постачання природного газу такої категорії споживачів, як «суб'єкти господарювання», підвищення конкурентоздатності на ринку реалізації зрідженого газу з метою збільшення частки ГРП.

Для *фінансової диверсифікації* ГРП цей напрям представляється як створення єдиної фінансової мережі, керування якою буде здійснюватися через територіальне казначейство.

Ще один напрямок диверсифікації – *диверсифікація капіталу*. Мається на увазі розв'язання проблеми неплатежів і залучення інвестиційних ресурсів. Проблема неплатежів і відсутність інвестиційних ресурсів є гальмом сталого розвитку і потребує державного регулювання.

Конкурентоспроможність. Конкурентоспроможність ГРП, як чинник її сталого розвитку, прямо залежить від конкурентного середовища системи газопостачання країни, складовою частиною якої вона є.

Український ринок природного газу конкурентний лише в частині постачання природного газу промисловим підприємствам та іншим суб'єктам господарювання. Його характерною рисою є досить високий ступінь державного регулювання. Також конкурентними для ГРП є ринки реалізації зрідженого газу, а також ринок робіт і послуг «іншої діяльності», пов'язаних із газифікацією.

Нерегульований сегмент ринку, на якому газ є предметом купівлі-продажу за вільного вибору із застосуванням ринкових цін, обумовлених попитом і пропозицією, є не розвинений.

Під конкурентними перевагами ГРП, виходячи з особливостей його діяльності, можна розуміти потенційні економічні, організаційні та технологічні цінності господарюючих суб'єктів, що входять до його складу.

Відповідно, під конкурентоспроможністю ГРП ми розуміємо здатність системи задовольняти потреби господарюючих суб'єктів і населення в природному і зрідженому газі в межах своїх адміністративних границь, у порівнянні з аналогічними системами, на основі властивих їй конкурентних переваг, що забезпечують можливості: зниження витрат послуг; розширення послуг; стійкості частки ринку поставки газу і одержання доходу.

Тривалість утримання конкурентоспроможності ГРП залежить від тривалості дії конкурентних переваг. При цьому отриманий ефект від реалізації переваги поділяється на: науково-технічний, отриманий в результаті впровадження нового обладнання або освоєння нових

технологій; екологічний, у якості поліпшення екологічної ситуації; соціальний, у вигляді приросту прибутку на одного працівника, підвищення безпеки праці, поліпшення умов праці; економічний, у вигляді прибутку і скорочення терміну окупності інвестицій.

Конкурентоспроможність ГРП прямо залежить від конкурентоспроможності країни на світовому ринку газу і конкурентоспроможності галузі всередині країни, від конкурентоспроможності постачальників і наявності альтернативних видів палива.

Інтеграція й дезінтеграція. Стосовно ГРП слід розглядати два види інтеграції: горизонтальну й вертикальну.

Згідно із Законом України «Про засади функціонування ринку природного газу», єдина газотранспортна система України – виробничий комплекс, що складається з магістральних газопроводів і газорозподільних мереж, підземних сховищ газу та інших організаційно і технологічно пов'язаних з ними об'єктів і споруд, призначених для транспортування, розподілу та зберігання природного газу.

При цьому горизонтально інтегрована система має у своєму розпорядженні більші можливості вдосконалення фінансової, виробничої, організаційно-управлінської діяльності, високу результативність, кращі позиції на ринку.

Проте, горизонтальні і вертикальні інтеграції властиві і негативні моменти: відсутність ініціативи з боку господарюючих суб'єктів (перекладання своїх проблем на головну організацію); зниження можливості пошуку альтернативних постачальників сировини; зайва централізація.

Що стосується використання аутсорсингу стосовно ГРП, то варто пам'ятати, що в Україні цей процес поки що не одержав значного розвитку. Із усіх його видів – виробничого, аутсорсингу бізнес-процесів, на наш погляд, у найближчій перспективі може бути застосовано ІТ-аутсорсинг.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проаналізовано пріоритетні чинники підвищення стійкості газорозподільних підприємств: диверсифікацію видів діяльності, скорочення витрат виробництва, підвищення інвестиційної привабливості даних підприємств і залучення інвестицій, підвищення надійності газорозподільної діяльності, удосконалення організаційної структури підприємства. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Артус М. М.** Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки : [монографія] / М. М. Артус. – Тернопіль : Економічна думка, 2002. – 353 с.
2. **Базилевич В. Д.** Природні монополії: [монографія] / В. Д. Базилевич, Г. М. Філюк. – К.: Знання, 2006. – 367 с.
3. **Бойко Ю. А.** На шляху розвитку / Ю. А. Бойко // Газова промисловість України. – К.: Логос, 2004. – С. 2 – 5.
4. **Булеев И. П.** Механизм хозяйствования предприятий и объединений трансформационной экономики:

монографія / И. П. Булеев, Н. Д. Прокопенко, Н. Е. Брюховецька, Г. О. Маландина. – Донецьк, 2007. – 526 с.

5. Портер М. Конкуренція. – М. : Изд. Дом «Вільямс», 2002. – С. 86 – 88.

6. Ансофф И. Стратегическое управление / Пер. с англ. – М. : Экономика, 1989.

7. Солоу Р. Экономические организации и социальные системы. – М.; СПб., 1967. – 175 с.

8. Гречка О. М. Перспективний аналіз продажу природного газу споживачам України / О. М. Гречка // Нафтова і газова промисловість. – 2005. – № 5. – С. 36 – 39.

9. Данилюк М. О. Теорія і практика процесно-орієнтованого управління затратами / М. О. Данилюк, В. П. Лещій. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2002. – 248 с.

10. Дутчак І. О. Перспективи розвитку нормативної бази газової галузі України / І. О. Дутчак, Я. Б. Наконечний,

С. І. Прокопова // Питання розвитку газової промисловості України : Збірник наукових праць / Український науково-дослідний інститут природних газів. – К., 2004. – С. 337 – 338.

11. Єрьоменко Л. Газова промисловість: буття та перспективи України / Л. Єрьоменко // Дзеркало тижня. – 2005. – 30 липня – 5 серпня. – С. 1.

12. Колбушкин Ю. О. Стратегія розвитку нафтогазового комплексу в контексті забезпечення стратегічної безпеки України / Ю. О. Колбушкин // Стратегія економічного розвитку України : Науковий збірник / Відп. ред. О. П. Степанов. – К. : КНЕУ, 2001. – Вип. 5. – С. 182 – 185.

13. Нестеренко О. Природна монополія: теорія та практика функціонування / О. Нестеренко // Економіка України. – 1997. – № 10. – С. 37 – 45.